

УДК 81'272

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ТА МОДЕЛІ АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОЇ МОВИ

Ярина РОЖИК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: yaryna_roz@mail.ru*

У статті розглядаються основні тенденції та проблеми досліджень політичної мови.

Ключові слова: політична мова, функціональні поля, функція мови, максими спілкування, дестинація, мотивація, фундація, ретроспективна причина, проспективний наслідок

Мова в політиці вже давно стала об'єктом дослідження таких дисциплін, як філософія, соціологія, політологія. Її розглядали як важливий інструмент у формуванні політичної реальності, а також реалізації політтехнологій.

Наприкінці 50-х років у європейській науці починає зароджуватися нова дисципліна, яка представляє собою синтез лінгвістики, політології, психолінгвістики та журналістики. Нею плідно займаються німецькі вчені [5, 6, 7, 10, 12] Ця нова наука, яка згодом отримає назву політолінгвістика, формується в процесі суперечок і дискусій щодо використання мови в політиці та політичній журналістиці націонал-соціалізму, а згодом на протистоянні Східної та Західної Німеччини.

Політолінгвістика виробляє власний, притаманний тільки їй арсенал методів дослідження та аналізу мови в політиці. Її основоположною позицією є те, що «мова і є політикою». У рамках політолінгвістики мову розглядають і аналізують не лише як інструмент політики, а також як об'єкт та суб'єкт політичної дійсності [1, 2, 3].

Мова є основним засобом передачі політичної інформації, основним зв'язком між політиками і електоратом. Вона допомагає політикам виражати, нав'язувати свою політичну думку, маніпулювати свідомістю виборців. Будь-яка політична інформація може висловлюватись як безпосередньо політиком, так і опосередковано, через медію у вигляді статей, коментарів, інтерв'ю. Проте жоден зі способів передачі політичної інформації не можна вважати об'єктивним, оскільки під час аналізу політичних текстів, переданих за допомогою медій, ми стикаємося з проблемою «подвійного авторства», «накладки» інтецій, адже зміст вихідної інформації, було змінено автором статті, коментаря. Саме тому в газетних публікаціях часто стикаємося з маніпулюваннями інформацією, спотворенням політичної реальності [3;4, с.16-21].

Мова, безперечно, є і суб'єктом політичної діяльності: не політика робить мову, а мова політику. Вона багато в чому визначає тон політики, її вплив, дієвість, наслідки.

Мова також здавна була об'єктом політики. Для підтвердження цієї тези достатньо згадати хоча б новітню ситуацію стосовно мови (двомовності) в Україні, чи хвилі пуризму в Німеччині чи аналогічне явище в колишньому СРСР.

Щоб уникнути в подальшому неясності, а також нечіткості в термінології, ми братимемо за основу термінологію, яку ввів Буркгардт. У своїх працях він вибудовує певну ієрархію у комунікативній сфері політики, яка виглядає так: *політична мова* – як загальне поняття, під яким автор об'єднує напівпублічні *розмови про політику*, *політичну мову медій*, яка презентується політичною журналістикою і *політмовою*. Остання, своєю чергою, об'єднує поняття *мови політиків* і *мови в політиці*. Під мовою в політиці за прийнятою в науці термінологією розуміють «різний відповідний ситуації та адресату спосіб вираження носієм політичної функції» [6, с. 80].

Особливий інтерес для нас становить власне мова політиків та мова в політиці.

Для подальшого розгляду потрібно ознайомитися з певною термінологією, знання і розуміння якої є вирішальним для дослідження та аналізу політмови. Відомо що політичну поведінку багато в чому визначає комунікативна ситуація, тобто сфера комунікації, функція мови, адресант та адресат тощо [4]. Детальніше зупинимось на сфері комунікації. У рамках цього поняття доцільно виділити так звані «функціональні поля» (Handlungsfelder). Це відтинки певної політичної дійсності, в межах якої відбувається комунікація і саме така політична дійсність визначає ці поля. Вони утворюють зовнішні функціональні рамки і тим самим визначають комунікативно-інституційні передумови для політичного використання мови.

Спираючись на прагматичну модель комунікативних факторів, згідно з якою функціональні поля є центром комунікативної ситуації, розрізняємо такі функціональні поля:

1. Публічно-політичне формування думки.
2. Внутрішньопартійне формування волі.
3. Політична реклама (агітація).
4. Формування політичної думки та волі в інституціях.
5. Формування політики.

Поряд з функціональними полями, важливими елементами є також функції мови, які є важливими у використанні мови й політиці. Під функціями мови ми розуміємо закодовану мовну дію, інтенцію політика.

Грюнерт розрізняє такі чотири функції мови:

- 1) регулятивна. Це мова, яка використовується у відносинах між «верхом» та «низом», між керуючими та підлеглими [11, с. 32]. Це мова самовираження силових структур. Типовими видами текстів є: конституція, закони, постанови, рішення, розпорядження.
- 2) поскативна (інструментальна). Тут йдеться про групи, класи, соціальні верстви, які за допомогою поскативної функції мови виражають владі свої прохання, побажання, петиції тощо. Поскативна функція є прямо протилежною до регулятивної функції.
- 3) інформативно-персуасивна функція спрямована на формування політичної

свідомості, служить обґрунтуванню, мотивації, виправданню, аналізу, критиці політичної діяльності. Ця функція домінує сьогодні у вживанні мови в політиці. Типові тексти: політичні дебати, передвиборні кампанії, слогани.

- 4) інтегративна функція слугує для ідентифікації групи, її відмежування від «зовнішнього», стабілізації « в середину», так щоб кожен член групи міг отожднювати себе з групою. Типові тексти: програми партій, партійні промови.

Політолінгвістика має численну сукупність моделей аналізу політичної мови. В цій статті коротко схарактеризуємо лише дві з них. У своїх дослідженнях політичного ужитку мови ми звертаємось до Герінгера, який в своїх працях керується каталогом комунікативних максимів, слідування яким є передумовою для ефективної і одночасно морально обґрунтованої комунікації. Ідея про те, що процес комунікації залежить від певних передумов, які власне і керують процесом комунікації, також знаходимо у Грайса.

На нього згодом посилатиметься Герінгер, який використовує термін максими спілкування (Konversationsmaximen), серед яких виділяє: кількість, якість, ставлення (пропорційність), метод. Свої максими він виводить з принципу кооперації, який він сам формулює так: Роби свій внесок в розмову завжди так, як цього вимагає визначена мета чи визначений напрямок розмови, в якій ти береш участь [10, с. 248].

Грайс характеризує максими спілкування так:

1. Кількість:

- а) роби свій внесок настільки інформативним, наскільки це необхідно для досягнення поставленої мети;
- б) не роби свій внесок інформативнішим, ніж потребує ситуація.

2. Якість:

- а) не кажи нічого, що вважаєш не правим;
- б) не кажи нічого, для чого тобі бракує відповідних підстав.

3. Ставлення. Всього у міру.

4. Метод:

- а) уникай неясності висловлення;
- б) уникай багатозначності;
- в) говори коротко (уникай розмов на непотрібні теми);
- г) логічно будуй свій внесок.

Грайс на відміну від Гершгера не вважає свої максими інструкцією для морально правильної комунікативної дії, а розглядає їх як передумови для раціональної мовної поведінки. У такому розумінні максими можуть слугувати і слугують інструментом мовної критики. Характерну рису мовних дій в політиці сьогодні Герінгер вбачає не у дотриманні вище перелічених максим, а навпаки, у їх порушенні та ігноруванні. Він звертає увагу на те, що порушення максимів має значну комунікативну силу, вплив на комунікантів, створюють так звані максими замітники (Ersatzmaximen). Штраснес, який теж опирається на максими спілкування Грайса, іде ще далі, зазначаючи, що порушення максимів – правило в сьогоднішній політиці. В ній головне успіх, який очевидно не може бути досягнутий за допомогою строго об'єктивних, правдивих, розумних, обґрун-

тованих висловлювань, обґрунтувань, пояснень, доказів, аргументів. Тут йдеться не про правду, а про брехню, обман, підміну, відволікання, лицемірство, які видаються за власну правду. [9, с. 137].

Максими спілкування і принцип кооперації, якому вони підпорядковуються представляють собою арсенал, за допомогою якого відбувається процес доходження висновків учасниками розмови. Процеси формування висновків називають імплікатурами. Особливо порушення будь-якого з максимум викликає імплікатури, які є особливо цікавими для сфери публічно-політичної комунікації, оскільки дають змогу пояснити, чому те, що говорить політик, не завжди ідентичне з тим, що він має на увазі.

Друга, вище зазначена модель аналізу лексикально-аргументативна модель Грюнерта, розвивалась на основі аналізу історичних промов XIX століття. Він порівнює промови, які проголошувались з 1848 по 1849 рр. політиками на перших національних зібраннях у церкві св. Пауля в Франкфурті на Майні. Метою був аналіз вживання ідеологічної мови, специфічного притаманного, певній політичній групі знакового інвентаря, «в якому виражались тодішні політичні точки зору, зразки мислення, системи цінностей і цілі, що ставились» [11, с. 15]. Грюнерт піднімає прагматичний аспект у своїх працях, він залучає «людей і суспільство» [11, с. 6]. За умови такого підходу ідеологічний знак розглядається не ізольовано, а по чергово то в ширшому, то у вузькому контексті, в якому знак проявляє своє значення в семантичному плані, і свою функцію в прагматичному [11, с. 20]. У ширшому контексті, він позначає його також як ідеологічний контекст, розуміє історично-соціальну ситуацію, політично-ідеологічні умови, і особливо аргументативно-комунікативні фактори ужитку мови. Дослідження контексту відіграє надзвичайно важливу роль, адже тільки так можливо проаналізувати вплив на мову таких факторів як: ідеологічні умови, філософські течії, історичні події, економічний стан в країні чи світі тощо. Вузький контекст (конкретно мовний) розкриває відношення мовних знаків між собою. Для того, щоб показати, що ідеологічний мовний знак має аргументативну цінність і виконує певну функцію в процесі аргументації, Грюнерт розвинув модель аргументації. Вона слугує йому стратегічними рамками, в межах яких нарешті розкривається зміст вживання ідеологічного мовного знаку.

Він виділяє п'ять категорій аргументації, які розміщує на теперішньо-горизонтальній та минуло-майбутній осях. На теперішньо-горизонтальній осі він ставить такі категорії: дестинацію (Destination), фундацію (Foundation), мотивацію (Motivation). Центральною категорією аргументації в Грюнерта є дестинація, під якою розуміють позамовні явища, предмети, що тематизуються в публічно-політичній комунікації, наприклад питання вступу до НАТО. Тобто під дестинацією ми маємо на увазі позамовний предмет, що є темою для обговорення. Вона є центральною категорією, оскільки всі інші категорії спрямовані на неї і залежать від неї.

Категорія фундації охоплює мовне кодування «політичних принципів, політичних доктрин, поглядів політичних теорій та філософій» [11, с. 28]. Наприклад, вживання слів організм щодо держави чи державного устрою. Країна і суспільство розглядаються за аналогією з природою як живий організм, розвиток якого підпорядковується природним процесам, функція метафори організм полягає лише в тому, щоб зобразити

наявну структуру суспільства як природну і незмінну, тим самим виправдати вищість одних над іншими.

Категорія мотивації слугує для мотивації вибраної дестинації, тобто для зображення її важливою або ж навпаки. Це реалізується зазвичай за рахунок посилення на авторитети. Мотивація охоплює врешті-решт усі мовні засоби «які найбільш ефективні для досягнення політичної мети» [11, с. 222]. Так, наприклад, *народ* є однією з основних категорій мотивацій, за допомогою якої специфічні інтереси певної групи ідентифікуються з народними інтересами. Це найефективніший засіб мотивації. Так, наприклад, у разі посилення на народ певна політична група стверджує про бажання народу вступити в НАТО. Проте це є також дієвою категорією для опонентів, які з такою ж впевненістю стверджують про небажання народу до вступу в НАТО.

На минуло-майбутній осі розміщуються категорії ретроспективної передумови (Kausation) і проспективного наслідка (Konsekution). В той час як категорія ретроспективної передумови служить для обґрунтування дестинації, категорія проспективного наслідку зображує наслідки реалізації певної дестинації в майбутньому. Передумови і наслідки можуть носити як позитивний, так і негативний характер, в залежності від інтенції політика.

Як наголошує Грюнерт, шлях аргументації не обов'язково повинен виходити від дестинації, він може починатися від мотивації і через наслідок вести до дестинації, яка своєю чергою може підсилюватися передумовами. Ці два шляхи аргументації можна зобразити на таких прикладах: Демократи стверджують, *народ* (знак мотивації) *хоче вступу до НАТО* (знак дестинації), бо тільки це гарантуватиме *мир та спокій* (наслідок). Або ж: *народ* (мотивація) *хоче миру і спокою* (наслідок), що можливо лише за рахунок вступу в НАТО (дестинація).

Згідно з дослідженням німецьких авторів шлях аргументації через мотивацію до наслідку, а згодом до дестинації – є більш дієвим в політичній комунікації, оскільки політичні поняття тої чи іншої епохи шляхом наслідково-аргументативного підходу «врізається» в свідомість реципієнтів.

Для успішного використання цієї моделі аналізу, її необхідно доповнити моделлю подвійних цінностей, Грюнерт розуміє під цим типовий для політики дуалізм між власною ідеологічно-мовною системою (так званий інтернум) і системою опонентів (екстернум). Ідеологічно-мовна система виконує з цього погляду подвійну функцію: з однієї сторони самоідентифікації, з іншої – ідентифікації опонентів.

Отже, як видно в дослідженнях означеної проблеми, на сьогодні немає єдиної, чітко сформованої схеми аналізу. Питання про роль мови в політиці є цікавим і залишається мало вивченим в українській науці. Політичну мову потрібно досліджувати, використовуючи при цьому різноманітні підходи та методи, численні моделі аналізу, враховувати контекст (ширший і вузький), бо лише за таких умов можливий об'єктивний, всебічний результат, що, враховуючи новітню політичну ситуацію, є особливо актуальним. З другого боку, це має чималий дієвий як теоретичний, так і прикладний результат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Койт М. Э.* Понятие коммуникативной стратегии в модели общения / М. Э. Койт // Уч. зап. Тартуського ун-та. – Тарту, 1988. – Вып. 793.
2. *Латынов В. В.* Стили речевого коммуникативного поведения: структура и детерминанты / В. В. Латынов // Психологический журнал. – 1995. – №6.
3. *Слісаренко І. Ю.* Паблік рилейшенз / І. Ю. Слісаренко. – К., 2001.
4. *Стернин И. А.* Анализ коммуникативных ситуаций / И. А. Стернин. – Воронеж, 1998.
5. *Bergdorf W.* Wörter als Waffen. Sprache als Mittel der Politik / Wolfgang Bergdorf. – Stuttgart, 1979.
6. *Burkhardt A.* Politolinguistik. Versuch einer Ortsbestimmung / Amin Burkhardt // Sprachstrategien und Dialogblockaden. Linguistische und politikwissenschaftlich Studien zur politischen Kommunikation. – Berlin, New York, 1996.
7. *Dörner A.* Politainment. Politik in der medialen Erlebnisgesellschaft / Andreas Dörner. – Frankfurt am Main, 2001.
8. *Gimth H.* Texte im politischen Diskurs. Ein Vorschlag zur diskurorientierten Beschreibung von Textsorten / Heiko Gimth // Muttersprache Tübingen. – 1996.
9. *Gimth H.* Sprach und Sprachverwendung in der Politik, Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation / Heiko Gimth. – Tübingen, 2002.
10. *Grice H. P.* Logik und konversation / H. Paul Grice // Handlungen, Kommunikation, Bedeutung. – Frankfurt am Main, 1979.
11. *Grünert H.* Sprache und Politik. Untersuchungen zum Sprachgebrauch der «Paulskirche» / Horst Grünert. – Berlin, New York, 1974.
12. *Lübbe H.* Der Streit um Worte. Sprache und Politik / Hermann Lübbe // Holzfeuer im hölzernen Ofen. Aufsätze zur politischen Sprachkritik. – 2. Aufl. – Tübingen, 1988.

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2010

Прийнята до друку 31.01.2011

BASIC CATEGORIES AND MODELS OF ANALYSIS OF POLITICAL LANGUAGE

Jaryna ROZHUK

*Ivan Franko Lviv National University,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: yaryna.roz@mail.ru*

In this article there is presented consideration of the basic trends and problems in researching of political language.

Key words: political language, functional fields, functions of language, maxims of conversation, destination, motivation, foundation, retrospection reason, perspective consequence.

**ОСНОВНЫЕ КАТЕГОРИИ И МОДЕЛИ АНАЛИЗА
ПОЛИТИЧЕСКОГО ЯЗЫКА****Ярина РОЖИК**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000,
e-mail: yaryna_roz@mail.ru*

Рассматриваются основные тенденции и проблемы исследований политического языка.

Ключевые слова: политический язык, функциональные поля, функция языка, максимы общения, дестинация, мотивация, фундация, ретроспективная причина, проспективное последствие